

Ostrowska, Teresa

Organizacja historii medycyny w Czechosłowacji

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 17/3, 527-533

1972

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Teresa Ostrowska

ORGANIZACJA HISTORII MEDYCYNY W CZECHOSŁOWACJI *

Historia medycyny w Czechosłowacji ma swoje piękne tradycje. Wykłady tego przedmiotu datują się od 1795 r. Prowadził je Czech, I. H. Matuška (1758—1820), który z tą dyscypliną zapoznał się prawdopodobnie na obcych uniwersytetach. Był on profesorem anatomii i fizjologii Uniwersytetu Brukselskiego, a po przejściu Jiřího Procházky z Uniwersytetu Praskiego na Wiedeński w 1791 r. zostaje jego następcą. W latach 1795—1799 prowadził on na Uniwersytecie Praskim wykłady z historii medycyny, zwanej wówczas „Medizinische Literargeschichte”. Właściwie był to tylko zarys historii medycyny, oparty na bibliografii lekarskiej. Wykłady były nadobowiązkowe; odbywały się na ostatnim, tzn. IV kursie medycyny. W 1799 r. Matuška podjął wykłady z patologii szczegółowej i terapii, a wykłady z historii medycyny zostały przerwane na blisko 50 lat. Matuška nie pozostawił żadnych prac z historii medycyny, ale dzięki niemu Uniwersytet Praski wyprzedził Uniwersytet Wiedeński w zakresie nauczania tej dyscypliny.

W następnych latach zamiast wykładów z historii medycyny odbywały się wykłady z zawodowej etyki lekarskiej (hodegetyki), które rozpoczęły się w roku akademickim 1811/1812. Były prowadzone na I semestrze pierwszego roku studiów przez prof. anatomii J. G. Ilga (1771—1836), zajmującego się również historią swojej dyscypliny, a od 1822 r. — przez prof. zoologii J. Sv. Presla (1791—1849).

Od 1842 r. wykłady historii medycyny, łącznie z zawodową etyką lekarską, prowadził praski lekarz Josef Löschner (1809—1888), jako nadobowiązkowe wykłady habilitacyjne¹.

Pierwszym habilitantem z historii medycyny na Uniwersytecie Praskim był w 1872 r. Vítězslav Janovský (1848—1925). Historią medycyny zaczął się on zajmować jeszcze w czasie studiów. Zagadnieniem, z którego pisał pracę habilitacyjną, była epidemiografia. Wykłady z przedmiotu noszącego wówczas nazwę „Geschichte der Medizin” i „Dějiny Lékařství” rozpoczął w 1873 r., prowadząc je w czeskim i niemieckim języku. Zajmował się głównie historią medycyny XVII i XVIII wieku, historią epidemiologii, medycyny sądowej i wojskowej. Z tych też dziedzin pozostawił wiele prac. Obowiązki historyka medycyny umiał pogodzić z zajęciami redakcyjnymi i klinicznymi. Był redaktorem najstarszego czeskiego czasopisma lekarskiego, wychodzącego od 1862 r., „Časopis Lékařů Českých”, kierownikiem kliniki dermato-

* Składam serdeczne podziękowanie Prof. Z. Servetovi, Doc. M. Vojtovej, Dr E. Rozsivalovej, Dr L. Hlavackovej i Pani D. Ledererovej za udzielone informacje i ofiarowane wydawnictwa, które umożliwiły mi opracowanie niniejszego artykułu.

¹ E. Rozsivalová: *Výuka dějin lékařství na pražské fakultě před založením ústavu pro dějiny lékařství*. „Časopis Lékařů Českých” 1967 s. 24—25.

logiczno-wenerologicznej. O jego postępowości świadczy m.in. pozytywny stosunek do studiów lekarskich kobiet².

W latach 1880—1890 Uniwersytet Praski był rozdzielony na czeski i niemiecki. Na niemieckim nie było nigdy specjalisty, który by się zajmował historią medycyny jako głównym przedmiotem. Na czeskim natomiast pierwszy habilitował się z historii medycyny i epidemiologii w 1896 r. Ondřej Schrutz (1865—1932) jako autor pracy: *Hippokratovské názory o puvodu, skladbě a výkonech těla lidského* (Praha 1895). W 1901 r. został on mianowany nadzwyczajnym, a w 1920 r. zwyczajnym, profesorem. Zajmował się historią medycyny powszechnej i czeskiej od najdawniejszych czasów aż do współczesnych. Wiele uwagi poświęcał Hipokratesowi, prowadził seminaria, na których analizował teksty lekarskie greckie, rzymskie i nowsze, aż do Williama Harveya. Zajmował się również deontologią lekarską, wykładał studentom wstęp do studiów lekarskich. Miał duży zasób wiedzy: był słuchaczem nadzwyczajnym wydziału filozoficznego, odbył też 2 semestry zajęć z paleografii, co mu ułatwiło badanie rękopisów w różnych bibliotekach. Był autorem wielu prac, zwłaszcza o medycynie Hipokratesowej, przekładał teksty Hipokratesa, m.in. jego *Aforyzmy*. Ogłosił: *Préhled historiografie lékařství v Čechách* w „*Časopis Lékařů Českých*” (1899 r.), a w 1910 r. zaczął wydawać wielkie dzieło *Dějiny lékařství* (Praha 1910, seš. 1) w zeszytach, jednakże zespół wydawców rozpadł się i został wydany tylko pierwszy zeszyt historii medycyny powszechnej. Wielką zasługą Schrutza było założenie w 1924 r. zakładu historii medycyny. Niestety, nie wychował następców i nie udało mu się stworzyć z historii medycyny odrębnej specjalności³.

Publikacje z historii medycyny ukazywały się już od XIX wieku. Przedmiotem ich były głównie historia medycyny powszechnej, ale były też prace z historii medycyny czeskiej. Wiele ich ogłosił Jan Špott w „*Časopis Lékařů Českých*”; z wydawnictw zwartych ukazała się m.in. V. Weiss *Dějiny Chirurgie v Čechách* (Praha 1891).

W XX wieku coraz częściej podejmowana była tematyka krajowa, np. udział lekarzy w rozwoju czeskiej nauki, rozwój wydziałów lekarskich, biografistyka, historia dyscyplin, historia szpitalnictwa, historia medycyny społecznej i organizacji ochrony zdrowia. Zaczęto wydawać klasyków nauki czeskiej.

Do czasów II wojny światowej zajmowali się tą dyscypliną głównie amatorzy ze względu na brak kadr zawodowych historyków medycyny.

Dopiero po wojnie nastąpiły korzystne zmiany. Od około 1955 r. wprowadzono wykłady z historii medycyny w połączeniu z zawodową etyką lekarską — hodegetyką przy katedrach medycyny społecznej lub organizacji ochrony zdrowia. Zaczęły się też ukazywać podręczniki. Autorem wielu cennych prac jest prof. Miloslav Matoušek (ur. 1900), z których należy wymienić: *Život Jana Evangelisty Purkyně* (Praha 1946), *České lékařstvo v druhé polovině XIX. století* (Praha 1947), *Stručne dějiny československého lékařství moderní doby* (Praha 1947), *Préhled dějinného vývoje lékařství* (Praha 1953), *Stručný kurs dějin lékařství* (Praha 1965), *Úvod do dějin zdravotnictví otrokářské a feudální*

² E. Rozsivalová: *Historickyko-lékařská práce Vitězslava Janovského*. „*Časopis Lékařů Českých*” 1963 s. 778—779.

³ E. Rozsivalová: *Přinos Ondřeje Schrutze k československým dějinám lékařství*. „*Acta Universitatis Carolinae-Historia Universitatis Carolinae Pragensis*” T. 8: 1967 nr 2 s. 52—60.

společnosti (Praha 1958), *Historický přehled ženského lékařství. Ženské lékařství, Trapl a kol.* (Praha 1959), *Úvod do studia historie lékařství* (Praha 1959), *Materiály k dějinám stomatologie* (Praha 1963), *Malý biografický slovník československých lékařů* (Praha 1964).

Jego imiennik prof. Otakar Matoušek, historyk przyrodoznawstwa, zajmujący się z wielkim zamiłowaniem Purkinjem, ogłosił z historii medycyny *Lékaři a přírodovědci doby Purkynovy* (Praha 1954).

Z wydawnictw typu podręcznikowego należy odnotować następujące: Dobiáš Václav: *Stručně dějiny lékařství a vojenského lékařství* (Hradec Králove 1955), Vinař Josef: *Obrazy z minulosti českého lékařství* (Praha 1959), Fundárek R., Rusek V.: *Přehled dějin farmácie* (Bratislava 1960) i inne.

Do najpopularniejszych postaci w historii nauki czeskiej należy Purkinje, toteż prace nad nim są nieprzerwanie prowadzone. Docent Josef Sajner ogłosił: *J. E. Purkyně jako zakladatel moderní techniky mikroskopické* (Praha 1952), Rozsivalova Eva: *Život a dílo J. E. Purkyně* (Praha 1956), prof. Kruta Vladislav: *Jan Evangelista Purkyně* (Praha 1962).

Ukazywały się prace z historii różnych dyscyplin, np. Vencovský E.: *Počátky české psychiatrie XVIII. a XIX století* (Praha 1957), z biografistyki, np. Kruta Vladislav: *Med. Dr Jiří Procházka 1749—1820. Život, dílo doba* (Praha 1956), i in., np. Schmid L., Rozsivalová E.: *Pražské lékařské disertace* (Praha 1957).

O wartości tych prac mówią choćby nazwiska autorów, o zakresie zainteresowań — ich tytuły. O liczbie pozycji piśmienniczych z zakresu historii medycyny w pewnym stopniu może informować *Katalog wystawy książek z dziedziny historii medycyny wydanych w latach 1945—1957*, wydany w Warszawie w 1957 r., który podaje 41 książek wydanych w Czechosłowacji w ciągu 13 lat⁴.

Istotnym bodźcem do tak bogatej twórczości jest działalność ośrodków dydaktycznych i naukowych.

W Pradze są obecnie 3 wydziały lekarskie: ogólnolekarski, higieniczny i pediatryczny. Oddzielnego wydziału stomatologii nie ma, jest natomiast specjalizacja z tego kierunku na III roku Wydziału Ogólnolekarskiego. Na Wydziale Ogólnolekarskim jest jedyny w Czechosłowacji samodzielny Zakład Historii Medycyny. Został on wyodrębniony w 1968 r. z Katedry Medycyny Społecznej. Kierownikiem Zakładu jest docent dr med. Ludmila Sinkulová; współpracują z nią historycy, dr Eva Rozsivalová i dr Ludmila Hlaváčková, oraz filozof, docent dr Josef Adamec. Pracownicy Zakładu prowadzą liczne prace objęte planem państwowym, resortowym i wydziałowym, ogłaszają liczne publikacje, biorą udział w pracach redakcyjnych różnych wydawnictw. Wykłady z historii medycyny odbywają się obecnie na I semestrze studiów; trwają 20 godzin, tzn. po 2 godziny tygodniowo.

Na Wydziale Higienicznym wyklada historię medycyny, łącznie z zawodową etyką lekarską, od 1955 r., docent dr med. Marie Vojtová przy Katedrze Medycyny Społecznej. Wykłady prowadzi na I semestrze I roku studiów w liczbie 14 godzin, w tym samej historii medycyny — 12 godzin.

⁴ *Katalog wystawy książek z dziedziny historii medycyny wydanych w latach 1945—1957*. Warszawa 1957.

Na wydziale Pediatrycznym nie ma wykładów historii medycyny.

Ponieważ w tak skąpym wymiarze godzin trudno by było wyłożyć obszerny przedmiot, jakim jest historia medycyny, zaistniała potrzeba opracowania skryptów dla studentów. Dotychczasowe wydawnictwa były albo fragmentaryczne, albo zbyt szczegółowe (np. Vinařa). Już w 1965 r. ukazały się 2 skrypty: *Dějiny československého lékařství díl I. od pravěku do roku 1740*, będący pracą zbiorową Evy Chlumskej, Jana Kábrta, Marie Poláčkovéj, Evy Rozsivalovej, Evy Špichalovej i Marie Vojtovéj, i *Dějiny československého lékařství II. díl od roku 1740—1848*, w opracowaniu Ludmily Sinkulovej. Prace te, jako pionierskie, żywo dyskutowano, w następstwie czego materiały przepracowano i w 1970 r. ukazała się część pierwsza publikacji pod redakcją i przy współautorstwie Marie Vojtovéj, już jako książka⁵. Część druga, do roku 1944, jest przygotowywana przez Ludmilę Sinkulovą.

Marie Vojtova w 1970 r. wydała skrypt dla słuchaczy Wydziału Higienicznego, obejmujący historię medycyny powszechnej z punktu widzenia medycyny społecznej⁶.

Z historyków medycyny i przyrodoznawstwa w Pradze należy wymienić prof. dr med. i fil. Otakara Matouška, badacza Purkinjego. Ponadto w Instytucie Historii Czeskiej Akademii Nauk jest Zakład Historii Czechosłowackiej i Europejskiej, gdzie pracuje dr Luboš Nový, autor *Dějiny exaktních věd v českých zemích do konca 19 století* (Praha 1961). Jest też wielu amatorów zajmujących się historią medycyny.

W Pilźnie historię medycyny wyklada w ramach medycyny społecznej dr Šidlo.

W Ołomuńcu wyklada prof. Miloslav Matoušek, autor wielu cennych prac. Historią medycyny zajmuje się tam również docent chirurgii Eduard Wondrak.

W Brnie na katedrze medycyny społecznej wyklada historię medycyny docent Josef Sajner. Interesuje się on specjalnie Purkinjem. Tym samym zagadnieniem zajmuje się emerytowany prof. fizjologii Vladislav Kruta, który prowadzi Gabinet Purkinjego przy Wydziale Ogólnolekarskim — jest to rodzaj instytutu, gdzie pogłębia się wiedzę z zakresu fizjologii oraz poznaje życie i dzieło Purkinjego. W muzeum poświęconym Purkinjemu pracuje Vladimír Zapletal.

Na innych uniwersytetach zajęcia z historii medycyny wprowadzono później.

W Bratysławie od 1970 r. przy Katedrze Medycyny Społecznej wyklada historię medycyny dr med. Benjak, mając za współpracownika historyka. W filii tego uniwersytetu, znajdującego się w miejscowości Turczanský Martin, w tym samym roku rozpoczął wykłady dr med. Josef Junas.

W Koszycach w 1970 r. rozpoczęła wykłady dr med. Marie Roksova.

Obok uczelni istnieje jeszcze towarzystwo zajmujące się historią medycyny jako jedną z dziedzin historii nauki.

Około 1950 r. powstała Komisja Historii Nauk Przyrodniczych, Lekarskich i Technicznych Czechosłowackiej Akademii Nauk. Z niej w 1965 r. wyłoniło się Czechosłowackie Towarzystwo Historii Nauk i Techniki przy Czechosłowackiej Akademii Nauk. Sekretarzem Towa-

⁵ Por. notatkę o tej publikacji w nrze 1/1972 „Kwartalnika”, s. 160—161.

⁶ Por. notatkę o tym skrypcie w nrze 4/1971 „Kwartalnika” s. 836.

rzystwa jest D. Ledererová, przewodniczącym — prof. dr med. Zdenek Servit, neurofizjolog, autor prac o XVII-wiecznym czeskim lekarzu, Marcusie Marci, zajmującym się epilepsją.

Ogólne zebrania Towarzystwa odbywają się co 3 lata (wyborcze). Prace Towarzystwa są prowadzone w sekcjach, których jest 10: matematyczno-fizyczna, biologiczna, lekarska, farmaceutyczna, weterynaryjna, górniczo-hutnicza, komunikacyjna, geodezji i kartografii, chemiczno-technologiczna oraz gospodarki wodnej. Towarzystwo liczy 750 członków, w tym 530 Czechów i 200 Słowaków. Składka roczna wynosi 40 koron. Każda sekcja ma swoje własne zebrania, na które mogą przychodzić osoby z zewnątrz. Terminy zebrań poszczególnych sekcji są różne, np. matematyczno-fizyczna zbiera się co miesiąc, medyczna — co 1—2 miesiące, a biologiczna — tylko 2—3 razy rocznie. Sekcje współpracują ze sobą zapraszają się wzajemnie na swoje posiedzenia.

Sekcja lekarska liczy 150 członków. Przewodniczącą jej prof. V. Kruta z Brna. Sekcja posiada swoje oddziały w Brnie, której przewodniczącym jest V. Kruta, w Ołomuńcu, z przewodniczącym prof. M. Matoušką, a także w Ostrawie, Opawie, Pilźnie, Bratysławie i Koszycach.

Organem Komisji były *Zprávy Komise pro dějiny přírodních, lékařských a technických věd ČSAV*, nieperiodycznie wychodzące dla użytku wewnętrznego od 1959 r. Od 1965 r. kontynuacją wydawnictwa są *Zprávy Československé společnosti pro dějiny věd a techniky při Československé akademii věd*. Są to niewielkie, objętości do 100 stron monografie lub zbiory prac, wydawane techniką małej poligrafii, do użytku wewnętrznego, teoretycznie 4 razy rocznie. W ciągu roku ukazuje się 1 numer bibliograficzny, zawierający sprawozdania sekcji, cenniejsze prace i bibliografię czechosłowackich prac z historii nauki według specjalności. Od 1968 r. ukazują się ponadto kwartalnie drukowane „Dějiny Věd a Techniky”, zawierające mniejsze prace. Cena numeru wynosi 8 koron. Nakłady obu wydawnictw wynoszą około 1000 egzemplarzy. Członkowie Towarzystwa otrzymują je darmo.

Poza tymi wydawnictwami historycy nauki mogą korzystać z czasopisma Instytutu Historii Czechosłowackiej Akademii Nauk, pt. „Československý časopis Historický”, do 1969 r. ukazywały się cenne roczniki „Dějiny a Současnost”. Ponadto prace historyczno-medyczne ukazują się w czasopismach lekarskich, jak: „Časopis Lékařů Českých”, „Československé Zdravotnictví”, „Bratislavské Lékařské Listy”, „Praktický Lékař” i w wielu innych czasopismach, ale tylko w objętości jednej strony.

Historycy nauki w Czechosłowacji organizują krajowe i międzynarodowe spotkania, np. w 1967 r. odbył się zjazd poświęcony Marcusowi Marci, w 1969 — Purkinjemu, w 1970 — Mendlowi.

Czescy historycy nauki utrzymują kontakty z zagranicznymi kolegami; znają polskie piśmiennictwo, zwłaszcza prace Bilikiewicza, Sejdy, Sokoła, Szumowskiego, piszą o polskiej medycynie.

Warto jeszcze zwrócić uwagę na pewne sprawy odmiennie niż u nas. W latach 1946—1960 tytuły dyplomantów wyższych uczelni brzmiały: promowany lekarz (prom. lek.), promowany filozof (prom. fil.). Obecnie lekarz po studiach uzyskuje automatycznie tytuł doktora wszech nauk lekarskich *medicinae universae doctor (MUDr)*, przyrodnik — *rerum naturalium doctor (RNDr)*, filozof — *philosophiae doctor (PHDr)*. Po obronie rozprawy uzyskuje się tytuł *condidatus scientiarum (CSc)*: wyż-

szy stopień — to *doctor scientiarum (DrSc)*. Stopnie pedagogiczne brzmią podobnie jak i u nas: docent i profesor.

W programie studiów z historii medycyny pracownicy Zakładu Historii Medycyny Wydziału Ogólnolekarskiego Uniwersytetu Praskiego postawili przed sobą zadanie: nauczyć studenta myśleć metodą historyczną; ujmować wszystkie fakty w nauce i praktyce lekarskiej nie statycznie, lecz dynamicznie, w ich stałym rozwoju od przeszłości do przyszłości. Ten sposób myślenia trzeba zastosować do prac badawczych, widzieć rozwój każdego zagadnienia⁷.

Wydaje się, że przy tak słusznych założeniach mimo nielicznych kadr zawodowych historyków medycyny, ale za to mając wielu amatorów, nawiązaną współpracę z historykami, obszerne piśmiennictwo i podręczniki historii medycyny, mając czasopisma fachowe i towarzystwo specjalistyczne — historia medycyny w Czechosłowacji rokuje dobre nadzieje rozwoju w przyszłości.

T. Ostrowska

ОРГАНИЗАЦИЯ ИСТОРИИ МЕДИЦИНЫ В ЧЕХОСЛОВАКИИ

Лекции по истории медицины в Пражском Университете начались читаться в 1795 г. т. е. раньше, чем в Венском университете. Читал лекции чех И. Х. Матушка (1758—1820). Первым аспирантом, защитившим в 1872 г. в этом университете докторскую диссертацию по истории медицины был Витослав Яновски (1848—1925) преподаватель истории медицины на чешском и немецком языках, создатель чешской венеролого-дерматологической школы и редактор самого старого чешского медицинского журнала „Часопис Лекару Ческих“, издаваемого с 1862 года. Крупные заслуги для развития истории медицины имеет профессор Ондрей Шрутц (1865—1932) инициатор издания истории общей медицины в 1910 г. Публикации в области истории медицины издавались уже в XIX веке, однако они в основном были посвящены истории общей медицины. В XX веке все чаще начала встречаться чешская тематика, например, участие врачей в общем развитии чешской науки, развитие медицинских факультетов, биографистика, история отдельных медицинских дисциплин, история больничного дела, история социальной медицины и организация здравоохранения, издания классиков чешской науки. До II мировой войны историей медицины занимались, из-за отсутствия профессиональных специалистов, в основном любители. Положительные изменения произошли только после второй мировой войны. Примерно с 1955 года начались читаться лекции по истории медицины и врачебной этике на кафедрах социальной медицины и организации здравоохранения. Начали также издаваться учебники, составленные Милошлавом Матушкой, Иосифом Винаром, Марией Войтовой, Людмилой Синкуловой и др. История медицины представлена также в Чехословацком Обществе истории науки и техники при Академии наук ЧССР. Медицинская секция Общества насчитывает 150 членов. Историко-медицинские материалы публикуются в изданиях Общества и в исторических и в медицинских журналах.

T. Ostrowska

THE ORGANIZATION OF THE HISTORY OF MEDICINE IN CZECHOSLOVAKIA

Lectures on the history of medicine at Prague University began in 1795, that is earlier than at Vienna University. They were conducted by the Czech I. H. Ma-

⁷ L. Sinkulová: *K výuce dějinám lékařství na Fakultě všeobecného lékařství Karlovy university v Praze*. Praga 1964 s. 43.

tuška (1758—1820). Vitězslav Janovský (1848—1925) was the first Associate Professor in the history of medicine at the University in 1872. He was a lecturer on the history of medicine in Czech and German, he was also founder of the Czech dermatological-venereological school and editor of the oldest Czech medical periodical, „*Casopis Lékařů Českých*”, which came out in 1862. Professor Ondřej Schrutz (1865—1932) did a lot for the development of the history of medicine, he initiated a publication on the history of world medicine in 1910. Publications on the history of medicine appeared as early as the 19th century, they were mainly concerned with world medicine. In the 20th century national problems were more and more frequently discussed, as well as the participation of physicians in the development of Czech science, the development of medical departments, biographies, the history of various disciplines, the history of hospitals, the history of social medicine and the organization of medical care, publications of the classics of Czech science. Up to the Second World War mainly amateurs were preoccupied with the history of medicine because of the lack of professionals. Advantageous changes took place after the war. Since 1955 lectures on the history of medicine and homeopathy were introduced at the Social Medicine Department or the Organization of Medical Care. Also manuals appeared, written by Miloslav Matoušek, Josef Vinár, Marie Vojtová, Ludmila Sinkulová and others. The history of medicine is also represented at the Czechoslovak History of Science and Technology Society at the Czechoslovak Academy of Sciences. The Society's medical section has 150 members. Historical-medical papers appear in the Society's publications, in historical and medical periodicals.